

REPUBLIKA SRBIJA
AGENCIJA ZA BORBU
PROTIV KORUPCIJE

**ANALIZA POTREBA ZA OBUKAMA ZAPOSLENIH U JAVNOJ UPRAVI
O PRIMENI ODREDBA U VEZI SA PREVENCIJOM SUKOBA INTERESA I
KONTROLOM IMOVINE**

Septembar 2014.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Metodologija.....	5
3. Prevencija sukoba interesa.....	7
3.1 Postojeće stanje – stepen informisanosti o propisima iz oblasti sukoba interesa	7
3.2 Potrebe za obukama u oblasti sukoba interesa	11
4. Prijava imovine i prihoda funkcionera.....	16
4.1 Postojeće stanje – stepen informisanosti o propisima iz oblasti prijave imovine i prihoda funkcionera	16
4.2 Potrebe za obukama u oblasti prijave imovine i prihoda.....	19
5. Format obuka u oblasti prevencije sukoba interesa i prijave imovine i prihoda funkcionera.....	23
6. Preporuke.....	25
6.1 Preporuke koje se odnose na materiju prevencije sukoba interesa.....	25
6.2 Preporuke koje se odnose na materiju prijave imovine i prihoda.....	25
6.3 Preporuke koje se odnose na format edukativnih događaja	26

1. Uvod

Nacionalnom strategijom za borbu protiv korupcije, kao i Akcionim planom za njeno sprovođenje, predviđeno je da se izvrši „edukacija zaposlenih u javnoj upravi/političkih stranaka o primeni novih odredaba u vezi sa prevencijom sukoba interesa i kontrolom imovine“ (mera 3.1.2.5 Akcionog plana).¹ Ostaje nejasno zbog čega je Akcionim planom propisana baš ovakva vrsta aktivnosti barem iz dva razloga:

a) Nacionalna strategija govori o tome da materija sukoba interesa „nije regulisana na adekvatan način... Stoga je neophodno precizirati i obezbediti mehanizme za praćenje i doslednu primenu odredaba o sukobu interesa i ojačati odgovornost i transparentnost u postupanju.“² Posmatrajući problem iz ove perspektive, suočavanje obuke, predviđene aktivnošću iz Akcionog plana, sa regulativom (sadašnjom ili budućom, s obzirom da se sa ove tačke ne može znati kakav će biti kvalitet novih pravila u ovom domenu), koja ne targetuje na odgovarajući način „žarišne oblasti“, najverovatnije će za ishod imati prevagu manjkave regulative, dok će efekti sprovedene obuke izostati u svakodnevnom životu;

b) Ako se ova aktivnost posmatra u korelaciji sa ciljem 3.1.2. iz Strategije,³ koji glasi: „Otklonjeni nedostaci u pravnom okviru i ojačani kapaciteti u oblasti prevencije sukoba interesa, kontrole imovine i prihoda javnih funkcionera“, onda se javlja sledeća nejasnoća: naime, tumačenjem ovlašćenog organa izvršne vlasti⁴ ukazano je da rok od 12 meseci za izradu ove analize potreba i na njoj zasnovanog plana i programa obuke zaposlenih počinje da teče danom objavljivanja Akcionog plana, ne uzimajući u obzir dinamiku, prirodu i strukturu regulatornih promena koje će nastupiti u nekom, drugom trenutku. To, praktično, znači da se analiza potreba, kao i plan i program obuke odnose na stanje kakvo je uspostavljeno *sadašnjim*, a primenjivaće se u izmenjenim okolnostima *budućeg* regulatornog okvira.

S obzirom na prethodno navedeno, treba još jednom istaći da ovaj izveštaj sadrži analizu potreba za obukama zaposlenih u organima javne vlasti zasnovanu na stanju koje je (bilo) pravno relevantno u vreme pre donošenja potencijalnih izmena i dopuna zakona kojima će biti propisana nova, obavezujuća pravila postupanja u oblastima sukoba interesa i prijave imovine i prihoda funkcionera.

¹ Deo koji se odnosi na obuku i informisanje političkih subjekata o pitanjima iz oblasti sukoba interesa i prijave imovine funkcionera obrađen je u posebnom izveštaju o analizi potreba za obukama političkih subjekata obaveznih da postupaju po Zakonu o finansiranju političkih aktivnosti.

² Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, Poglavlje 3.1, a) Opis stanja, str. 3.

³ Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, Poglavlje 3.1, b) Ciljevi, str. 4.

⁴ *Odgovori Ministarstva pravde i državne uprave na pitanja postavljena od strane Agencije za borbu protiv korupcije*, Računanje rokova, str. 13, dostupno na:

http://www.acas.rs/images/stories/strategija/Odgovori_Ministarstva_pravde_i_drzavne_upravejul2014.pdf

2. Metodologija

Imajući u vidu činjenicu da Agenciji nisu opredeljena sredstva za sprovođenje aktivnosti izrade analize potreba (deo u Akcionom planu u kom su navedeni „potrebni resursi“ nosi oznaku „nisu potrebni“), optimalna metodologija za njeno sprovođenje bila je istraživanje putem slanja i samostalnog popunjavanja upitnika u organima javne vlasti. Za potrebe istraživanja, sačinjen je upitnik koji je poslat elektronskom poštom zaposlenima u organima javne vlasti koji, prema Zakonu o Agenciji za borbu protiv korupcije, imaju obavezu izrade planova integriteta. Sastavni deo istraživačkog materijala predstavljao je i dopis Agencije, u kom je objašnjen cilj i značaj popunjavanja upitnika za analizu potreba za obukama, kao i uputstvo za popunjavanje i slanje upitnika. Uputstvo je sadržalo sugestiju da upitnik popuni osoba koja se u organu javne vlasti bavi pitanjima sukoba interesa i prijavljivanjem imovine i prihoda funkcionera. Upitnik je mogao da popuni i funkcioner, odnosno rukovodilac organa javne vlasti ili neko drugo lice koje za potrebe organa obavlja ove poslove. Upitnik je moglo da popuni i više osoba i to tako što bi se oblasti obrađene u upitniku podelile u zavisnosti od toga kojom se oblašću bave različite osobe u organu javne vlasti (na primer, ako se jedna osoba bavi sukobom interesa, a druga prijavljivanjem imovine i prihoda funkcionera, onda su te osobe mogle na takav način da podele popunjavanje upitnika). Svaki organ javne vlasti je, pritom, mogao da popuni i dostavi samo jedan upitnik. Pristigli upitnici bili su popunjeni u skladu sa sugestijama datim u navedenom uputstvu, zbog čega se dati odgovori mogu smatrati relevantnim sa stanovišta teme koja je bila predmet analize potreba.

Upitnik je poslat na adrese svih 4,651 organa javne vlasti iz evidencije Agencije, svrstanih u 14 sistema prema fundamentalnim oblastima/resorima/nadležnostima kojima se bave. Odgovori su stigli od 570 organa javne vlasti iz 13 sistema, što predstavlja nešto više od 12% realizacije ukupnog uzorka. Imajući u vidu da je istraživanje, odnosno analiza potreba dobrovoljnog karaktera, ovakav odziv organa javne vlasti može se smatrati očekivanim. S tim u vezi, interesantna je, jedino, činjenica da nijedan organ iz sistema odbrane nije dao svoj doprinos ovoj analizi potreba u vidu dostavljenog odgovora, iako su i oni bili pokriveni istraživanjem. Podaci o realizaciji uzorka dati su u tabeli 1.

TABELA 1: Realizacija uzorka organa javne vlasti po sistemima

Sistem kome institucija pripada	Br. institucija u uzorku	Ukupan br. institucija u evidenciji Agencije	% udeo sistema u ukupnom br. organa javne vlasti - struktura uzorka -	% udeo učešća organa javne vlasti iz sistema u finalnom uzorku - realizacija uzorka -	% udeo učešća organa javne vlasti unutar matičnog sistema
1 Politički sistem	7	39	0,84	1,23	17,95
2 Pravosudni sistem	123	237	5,10	21,58	51,90
3 Sistem lokalne samouprave	36	204	4,39	6,32	17,65
4 Sistem policije	9	136	2,92	1,58	6,62
5 Sistem odbrane	0	13	0,28	0,00	0,00
6 Sistem zdravstva	68	372	8,00	11,93	18,28

7	Sistem prosvete i nauke	173	2217	47,67	30,35	7,80
8	Sistem socijalne zaštite	39	258	5,55	6,84	15,12
9	Sistem finansija i privrede	19	158	3,40	3,33	12,03
10	Sistem poljoprivrede	4	25	0,54	0,70	16,00
11	Sistem životne sredine i prostornog planiranja	2	27	0,58	0,35	7,41
12	Sistem kulture i sporta	32	332	7,14	5,61	9,64
13	Sistem javnih preduzeća	55	621	13,35	9,65	8,86
14	Sistem zaštite ljudskih prava i javnog interesa	3	12	0,26	0,53	25,00
Total		570	4651	100,00	100,00	12,26

Struktura upitnika koji je korišćen za analizu potreba postavljena je tako da su predstavnici organa javne vlasti najpre davali odgovore na pitanja koja se odnose na oblast prevencije sukoba interesa, zatim na oblast prijave imovine i prihoda funkcionera i, konačno, na pitanja u vezi sa konkretnim formama i načinima izvođenja obuke koji bi, po mišljenju ispitanika, bili najprimereniji njihovim potrebama. Delovi upitnika koji su se odnosili na prevenciju sukoba interesa i prijavu imovine i prihoda funkcionera bili su koncipirani kao sekvence pitanja kojima je, sa jedne strane, planirano da se dobiju odgovori ispitanika o stepenu njihove dosadašnje obaveštenosti i informisanosti, sa ciljem da se utvrdi trenutno stanje (*base-line*) u pomenutim oblastima. Sa druge strane, bila su predviđena i pitanja kojima je cilj bio da se utvrdi, kako način na koji ispitanici percipiraju postojeći pravni okvir (sa stanovišta njegove sveobuhvatnosti i dovoljnosti), tako i pojedinačne potrebe za potencijalnim obukama o konkretnim elementima koji čine sastavni deo regulative sukoba interesa i prijave imovine i prihoda funkcionera.

Ograničenje ove vrste istraživanja, koje je važno sve vreme imati u vidu prilikom interpretacije rezultata, je to da njime nije moguće objektivno utvrditi pravi nivo znanja i informisanosti ispitanika o ispitivanim fenomenima; naime, istraživanje nije formulisano kao test, već su ispitanici davali subjektivnu ocenu sopstvenog nivoa znanja o relevantnim kategorijama (tj. u pitanju je samoprocena), pa zbog toga kvalifikacije obrađene u ovoj analizi ne moraju u svakom slučaju da odgovaraju realnom stanju. Ipak, i ovako prikupljene procene mogu da budu uzete kao dobre indicije preovlađujućih trendova u vezi sa kvalitetom postojećih znanja i potrebama za obukama zaposlenih u organima javne vlasti, kada su u pitanju prevencija sukoba interesa i prijava imovine i prihoda funkcionera. Ispitanici su, dakle, sami davali procenu svoje informisanosti i potreba za obukama, a obezbeđena anonimnost učesća u anketi, kao i naznačavanje važnosti davanja iskrenih i objektivnih odgovora, pružaju razloge za verovanje da se podaci prikupljeni istraživanjem mogu smatrati pouzdanim, pa samim tim i nalazi ove analize.

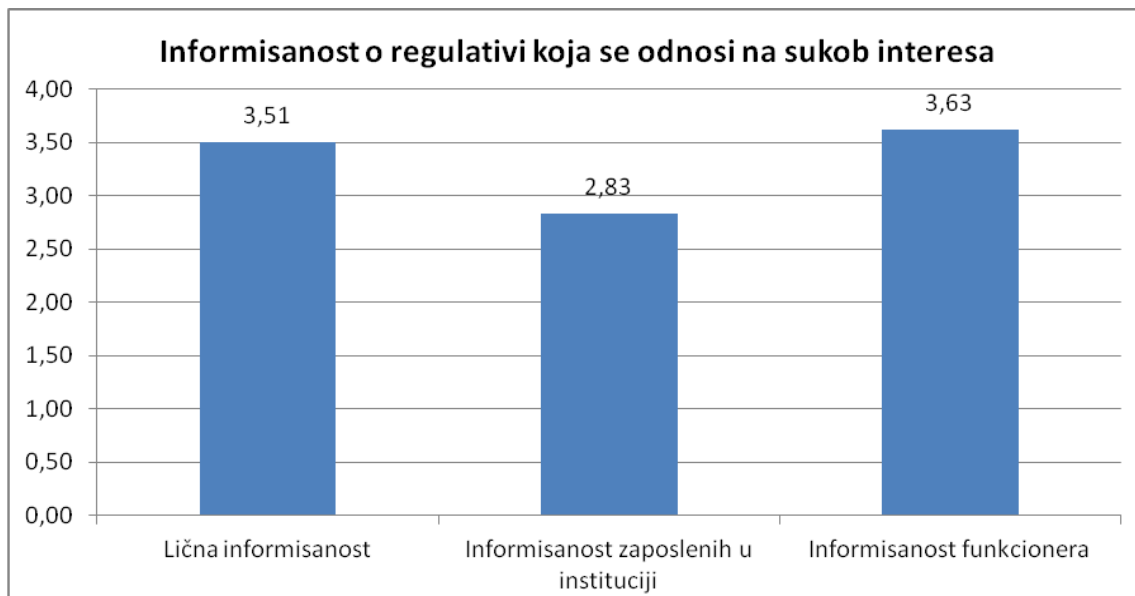
3. Prevencija sukoba interesa

3.1 Postojeće stanje – stepen informisanosti o propisima iz oblasti sukoba interesa

Od ispitanika je, na početku, traženo da daju procenu o informisanosti u vezi sa ukupnom regulativom koja se odnosi na prevenciju sukoba interesa i to na tri nivoa: nivou lične informisanosti, informisanosti ispitanikovih kolega i informisanosti rukovodstva (funkcionera) organa javne vlasti u kome ispitanik radi. Pitanja su bila zatvorenog tipa i ispitanici su mogli da biraju jedan od ponuđenih odgovora na skali od 1 do 5, odnosno od 0 do 5 za pitanja u kojima je tražena procena informisanosti drugih lica, pri čemu je 1 označavala nedostatak bilo kakvih informacija, 5 veoma dobru informisanost, a 0 odsustvo mogućnosti da se dâ bilo kakva procena. Iako je izvesnija pretpostavka da će ispitanik imati tendenciju da sebe „pozitivnije“ samoproceni u odnosu na procenu drugih osoba, u ovom slučaju su ispitanici najbolju prosečnu ocenu informisanosti dodelili rukovodstvu matičnih organa javne vlasti, koja iznosi **3,63**. Na drugom mestu po informisanosti ispitanici su ocenili sebe, sa prosečnom ocenom **3,51**, dok su najnižu prosečnu ocenu dobili ostali zaposleni u organu javne vlasti – **2,83**.

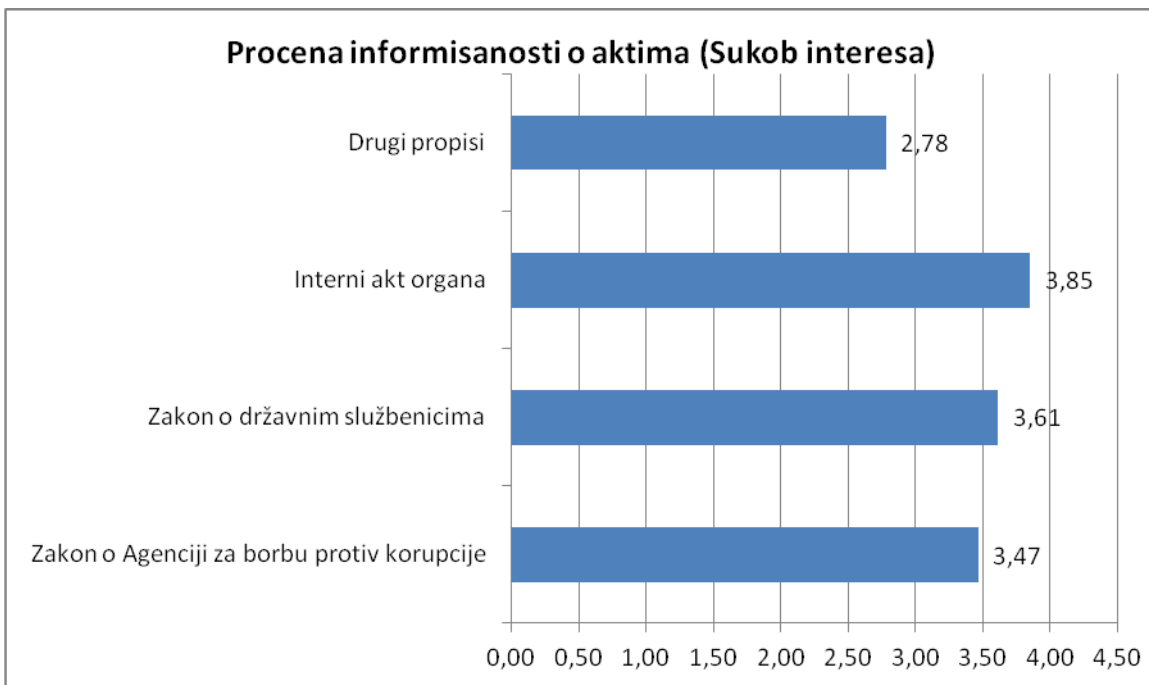
Iako trenutno stanje, možda, ne ide u prilog takvom shvatanju, regulativa čiji je cilj da delotvorno spreči i/ili otkloni posledice ponašanja kojima se javni interes stavlja u službu privatnog trebalo bi da ima funkciju temeljnih pravila funkcionisanja javne vlasti. Posmatrano iz ove perspektive, ocene koje ukazuju da se obaveštenost lica na koja bi ova pravila trebalo neposredno da se primenjuju kreće, pretežno u rasponu male – umerene – uglavnom dobre obaveštenosti, daju povoda za zaključak da postoji značajan nivo nesigurnosti u pogledu primene ovih pravila, što samim tim otvara i prostor za dodatno informisanje javnih službenika.

GRAFIKON 1

Koristeći istu metodologiju (davanje ocena na skali od 1 do 5) od ispitanika je traženo da daju procenu lične informisanosti i poznavanja normi određenih pravnih akata opšteg karaktera, kojima je regulisana prevencija sukoba interesa. Ispitanici su se najafirmativnije samoprocenili u slučaju internog akta organa u kome rade, sa prosečnom ocenom **3,85**. Međutim, ovu ocenu treba tumačiti sa odgovarajućom dozom rezerve, ako se ima u vidu okolnost da je u ovom slučaju primetan značajan procenat ispitanika⁵ koji su izbegli da daju bilo kakav odgovor na zadato pitanje – nešto više od 39%. Iako se *a priori* nedavanje odgovora ne može implicirati kao bilo kakav stav, izbegavanje osobe da se suoči sa činionicima koji uvećavaju ili održavaju neizvesnost, prirodna je psihološka reakcija ljudi. Konkretnije, moguće je da je veliki broj izostalih odgovora posledica ili okolnosti da ispitanici nisu upoznati sa sadržinom i/ili postojanjem internih pravila kojima se dodatno reguliše sukob interesa ili da ovakvi interni akti zaista i ne postoje. Predstavnici organa javne vlasti su se, na drugom mestu, opredelili u prilog poznavanja odredbi Zakona o državnim službenicima uz prosečnu ocenu **3,61**, dok je prosečna ocena **3,47** rezultanta odgovora ispitanika o informisanosti o Zakonu o Agenciji za borbu protiv korupcije. Konačno, ispitanici su najslabije ocenili sopstvenu informisanost o drugim propisima kojima su, potencijalno, regulisana određena pitanja u vezi sa sukobom interesa, prosečnom ocenom **2,78** i najvišim procentom onih koji su se uzdržali od davanja bilo kakvog odgovora – 59,5%.

GRAFIKON 2

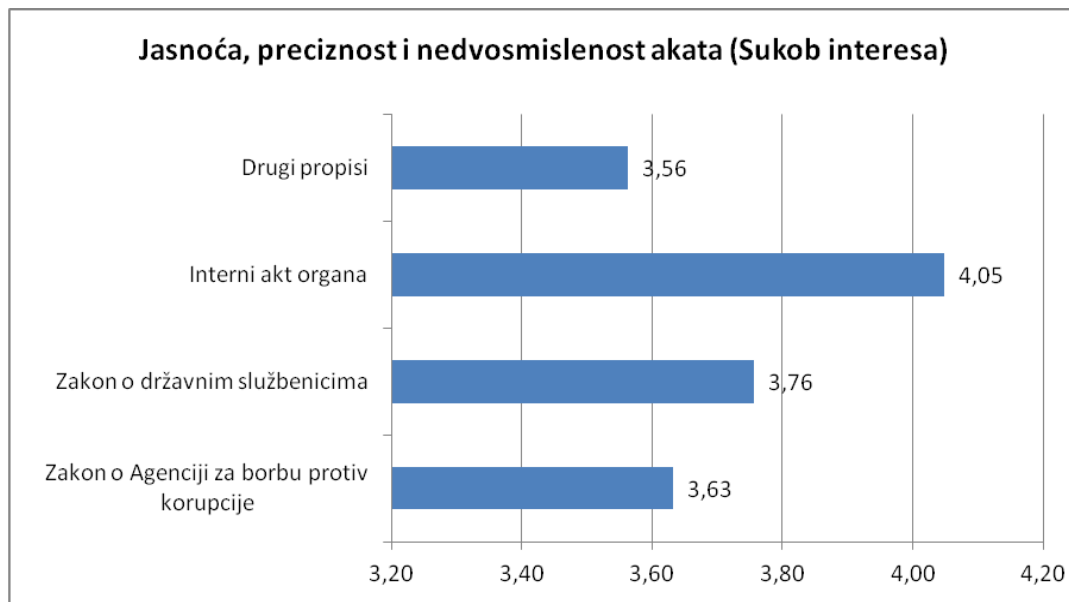
Inače, anketiranim licima je, u ovom poslednjem slučaju, bila data mogućnost da navedu propise koji su, prema njihovom mišljenju, relevantni za materiju sukoba interesa. Dodatne akte su navodili predstavnici organa javne vlasti u okviru sistema prosvete i nauke (najveći broj

⁵ Broj ispitanika koji su uskratili odgovor na ovo pitanje nalazi se odmah iza broja uzdržanih u slučaju pitanja kojim je od njih traženo da procene svoju informisanost u odnosu na ostale moguće propise kojima je potencijalno regulisana materija sukoba interesa.

navedenih propisa), pravosuđa, zdravstva, kulture i sporta i, konačno, sistema javnih preduzeća. Predstavnici organa preostalih sistema nisu naveli nijedan propis. Propisi koji su najčešće navođeni kao dodatni izvori prava u vezi sa prevencijom sukoba interesa su Zakon o sudijama, Zakon o javnom tužilaštvu, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o policiji, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Kodeks ponašanja državnih službenika, kodeksi ponašanja pojedinih profesija i pravila o ponašanju i disciplini zaposlenih (carinika, zdravstvenih radnika, radnika u sistemu obrazovanja, kulture i sl.) i dr. Ono što se, neumitno, nameće kao zaključak je da se pojavljuju drastične diskrepance kako između sistema, tako, čak, i između organa unutar istog sistema. Naime, neobično je da u okviru jedinstvenog pravnog poretka Republike, koji (trebalo bi) svima ostavlja podjednake mogućnosti delovanja, egzistiraju međusobno „paralelne stvarnosti“ po kojima pojedini organi i/ili sistemi (mada u manjini) prepoznaju potrebu da dodatno unaprede sopstveno funkcionisanje i izdignu ga iznad minimalnih standarda propisanih kogentnim normama države, dok se kod drugih čak i postojanje i primena tih, istih, minimalnih standarda javlja na nivou nedovoljno razvijene svesti i prakse.

Kao što je u uvodnom delu ovog izveštaja navedeno, analiza potreba je sprovedena kako bi bila uspostavljena polazna osnova za obuke javnih činovnika nakon usvajanja novog regulatornog okvira. Iz te perspektive, buduće obuke naročito dobijaju na značaju ukoliko se, sa jedne strane, uzme u obzir da će biti uvedena nova pravila (moguće, suštinski drugačija od trenutno važećih), a sa druge odgovori ispitanika u vezi sa jasnoćom, preciznošću i nedvosmislenošću sadašnjih regula o sukobu interesa. Prosečna vrednost ocene informisanosti anketiranih lica o odredbama Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije i Zakona o državnim službenicima, kao i drugim potencijalno relevantnim propisima kreće se nešto iznad vrednosti 3,5. Izuzetak predstavlja prosečna ocena data u vezi sa obavešćenošću o internim aktima organa, koja iznosi **4,05**, ali sa izrazito visokim procentom ispitanika koji su izjavili ili da ne znaju ništa o takvom aktu (18,6%), ili su uskratili odgovor (30,7%).

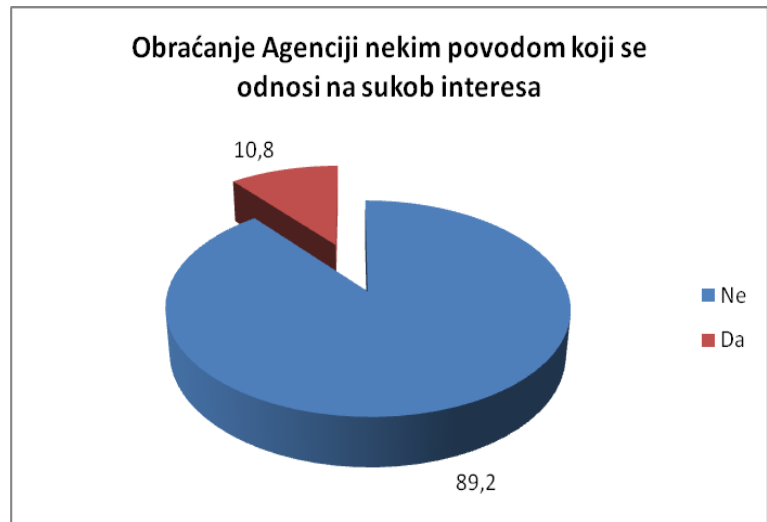
GRAFIKON 3

Kao dodatni način za testiranje domena u kome su predstavnici organa javne vlasti mogli da budu suočeni sa nedoumicama u vezi sa primenom pravila o sukobu interesa, ispitanicima je postavljeno pitanje da li su se obraćali Agenciji nekim povodom koji se odnosi na sukob interesa. Istovremeno im je ostavljena mogućnost da opišu konkretne razloge zbog kojih su je kontaktirali. Rezultati ukazuju da je, približno, svaki deseti ispitanik imao neko pitanje u vezi sa ovom tematikom.

Razlozi zbog kojih su se predstavnici organa javne vlasti obraćali Agenciji pretežno su se odnosili na traženje mišljenja o tome da li postoji sukob interesa u konkretnim slučajevima, ili (in)kompatibilitet više javnih funkcija, kao i na zahteve za davanje saglasnosti za vršenje više funkcija, donosno vršenje funkcije i obavljanje drugog posla ili delatnosti. Sa druge strane, bilo je i onih pitanja koja bi se mogla delotvorno tretirati i odgovarajućim vidovima obuke, kao što su pitanja koja se odnose na definisanje zakonskog pojma funkcionera ili traženje tumačenja u vezi sa značenjem pojedinih odredbi Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije, a koja se odnose na oblast sukoba interesa.

GRAFIKON 4

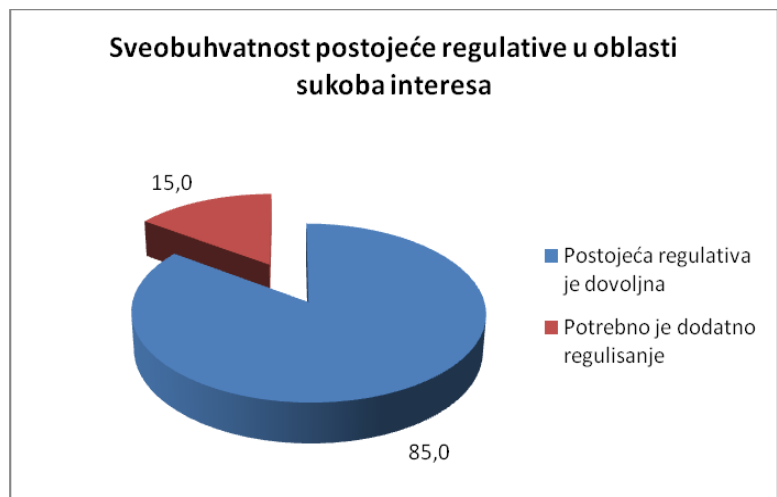

Pretežan broj ispitanika smatra da je postojeća regulativa koja se tiče sukoba interesa sveobuhvatna, odnosno dovoljna, te da nije potrebno dodatno uređivati pojedine segmente ove oblasti – **85%**, dok je procenat onih koji su izrazili stav da je neophodno dodatno regulisanje **15%**. Ova, druga grupa predstavnika organa javne vlasti bila je u mogućnosti da navede koji bi to elementi bili.

Predlozi za dodatnim regulisanjem materije sukoba interesa, načelno, bi mogli da se klasifikuju u nekoliko grupa:

- a) pojam, priroda i domen primene instituta sukoba interesa i njegovih elemenata – „Bliže definisanje funkcije i sukoba interesa, i kruga povezanih lica“, „Ko i zašto može biti u sukobu interesa“, „Način prepoznavanja i sankcionisanja sukoba interesa“, „Prepoznavanje, otkrivanje

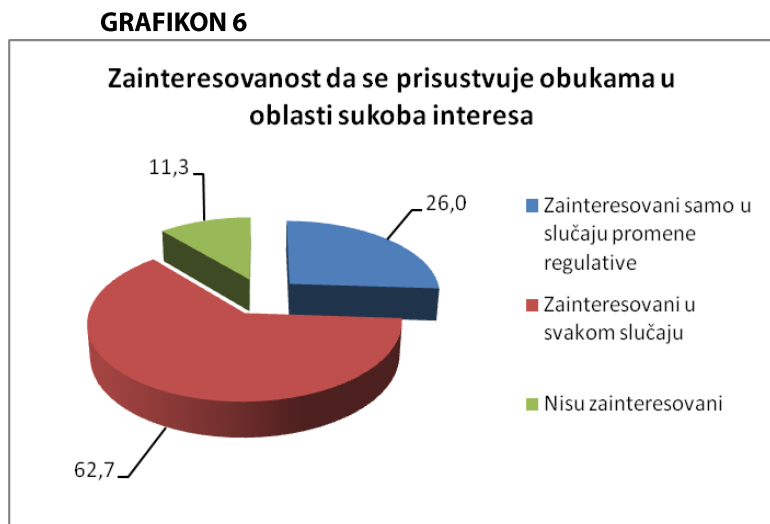
GRAFIKON 5

sukoba interesa“, i sl;

- b) podzakonska regulativa kojom bi se precizirale i konkretizovale zakonske norme o sukobu interesa i njegovom utvrđivanju – „Dodatna uputstva kojima bi se razradili članovi zakona i približili konkretnim okolnostima“, „Konkretizacija slučajeva sukoba interesa“, „Napraviti modele pravilnika za sve korisnike, da ne bi bilo lutanja u primeni“, „...obavezna uputstva, smatram da uglavnom ne ostavljaju prostor za proizvoljnosti i mogućnost različitih tumačenja, moguće ih je donositi u većini oblasti“, „Oblast postupka utvrđivanja postojanja sukoba interesa, postavljanje preciznih merila“, „Pravilnici koji na bolji, precizniji način objašnjavaju zakon, pojednostavljene za upotrebu“, i sl;
- c) preciziranje i konkretizacija zakonskih odredbi u odnosu na pojedine delove (profesije) javnog sektora i određene organe institucija/ustanova/službi: „Oblast javnih delatnosti: ustanova i preduzeća“, „Oblast obrazovanja (upravljanje i rukovođenje)“, „Oblasti zdravstva, prosvete, državne uprave“, „Pravilnik koji tretira privredne subjekte“, „Upravni odbori, saveti“, „Visokoškolsko obrazovanje i zdravstvo“, „Funkcionisanje rada organa lokalne samouprave i upravnih odbora“, i sl; i
- d) intervencije koje bi obezbedile delotvornost mehanizma za sprečavanje i sankcionisanje sukoba interesa: „Nadležnost za kontrolu sukoba interesa, kao i transparentnost posledica kada se utvrdi kršenje postojeće zakonske regulative, a naročito kada je to u političkoj konotaciji“, „Neophodno je napraviti skalu funkcionera po značaju funkcija koje obavljaju“, „Oblast kontrole sukoba interesa, periodične kontrole i uvođenja detaljnijih instrukcija koje se tiču obaveza i načina prijave ... sukoba interesa“, „Smatram da je postojeća regulativa sveobuhvatna, ali da treba poboljšati mehanizme primene postojećih propisa, odnosno regulative“, i sl.

3.2 Potrebe za obukama u oblasti sukoba interesa

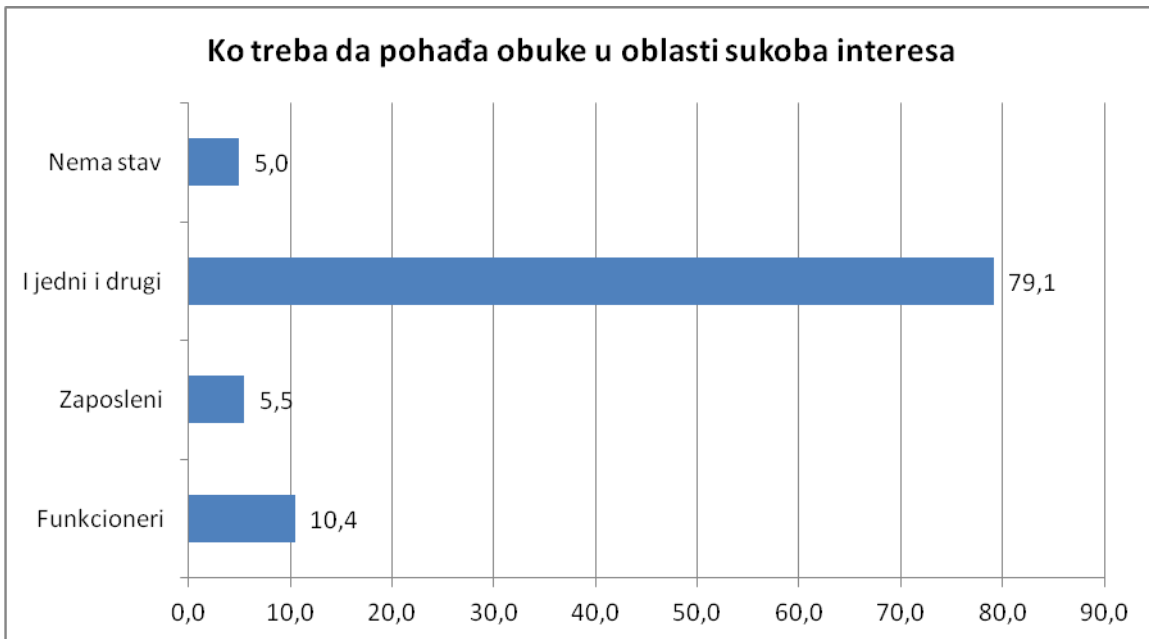

Predstavnici organa javne vlasti su u značajnom broju izrazili interesovanje da pohađaju obuku iz oblasti sukoba interesa. Od približno 90% ispitanika koji su se afirmativno izjasnili, njih skoro **63%** je izrazilo spremnost da prisustvuju obukama bez obzira na eventualnu promenu relevantnih propisa, dok je **26%** interesovanje vezalo samo za situaciju u kojoj nova regulativa stupa na snagu. Preostalih, približno,

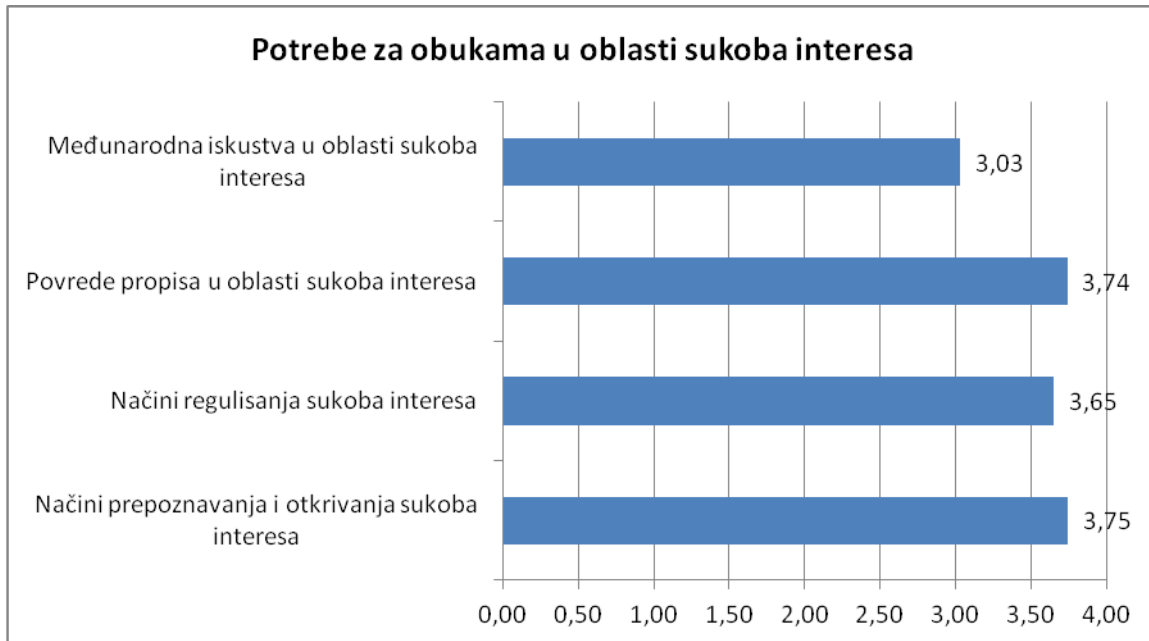
12% nema interesovanje da prisustvuje obukama o sukobu interesa, bez obzira na stanje u regulativi.

Kada je u pitanju stratifikacija ciljne grupe koja bi, prema mišljenju ispitanika, trebalo da prisustvuje obukama, njih **79%** se opredelilo u prilog stavu da to treba da budu kako javni funkcioneri tako i zaposleni u javnom sektoru. Nešto više od **10%** predstavnika organa javne vlasti smatra da obukama treba da prisustvuju isključivo funkcioneri. Ovaj podatak je zanimljiv ukoliko se dovede u vezu sa ranije pomenutom visokom prosečnom ocenom, koja je data javnim funkcionerima u vezi sa pitanjem njihove opšte informisanosti o propisima koji su relevantni za sukob interesa. Naime, iako su javni funkcioneri najbolje ocenjeni što se tiče njihove informisanosti, oni su drugorangirana kategorija u smislu ciljne grupe obuka: moguće objašnjenje za ovu okolnost je da ispitanici percipiraju njihovu ulogu kao neposredniju, a efekat njihovih odluka značajnijim u odnosu na utilizaciju javnog interesa. Da su zaposleni u organima javne vlasti prava, odnosno jedina ciljna grupa obuka smatra **5,5%** predstavnika organa javne vlasti, što je skoro dvostruko manje od prethodne kategorije.

GRAFIKON 7

Predstavnici organa javne vlasti su iskazali najveću spremnost da prisustvuju obuci u okviru koje bi bili obrađeni načini prepoznavanja i otkrivanja sukoba interesa. Na skali od 1 do 5, na kojoj 1 označava odsustvo interesovanja, a 5 visok nivo zainteresovanosti, ispitanici su ovoj temi dali prosečnu ocenu **3,75**. Sledećim redosledom rangirane su teme koje se tiču: povrede propisa u oblasti sukoba interesa (**3,74**), načina regulisanja sukoba interesa (**3,65**) i, konačno, međunarodnih (uporednih) iskustava u oblasti sukoba interesa (**3,03**). Ovi podaci mogu služiti kao putokaz za izradu kurikuluma obuka i adekvatnu raspodelu raspoloživog vremena.

GRAFIKON 8

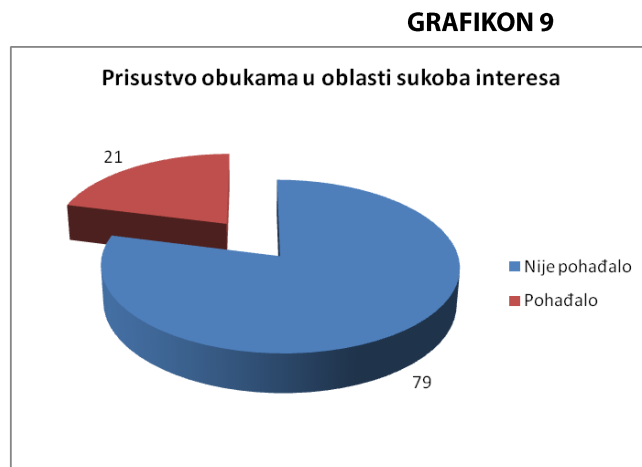
Ispitanicima je data mogućnost da otvorenim odgovorima označe dodatne teme/dileme/pitanja u okviru materije sukoba interesa, a za koje imaju potrebu da se informišu/obuče. Stavovi predstavnika organa javne vlasti pokazuju značajan nivo konzistentnosti, budući da se i na ovom mestu, kao i u slučaju kada su pitani za predloge u vezi sa dodatnim regulisanjem materije sukoba interesa, interesovanja formiraju oko sledećih „žarišnih tačaka“:

- a) pojam, priroda i domen primene instituta sukoba interesa i njegovih elemenata – „Definisanje pojma ‘funkcioner’ u smislu odredbi Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije“, „Način prepoznavanja sukoba interesa i povrede propisa i kažnjavanje“, „Načini prepoznavanja i otkrivanja sukoba interesa; povrede propisa u oblasti sukoba interesa“, „Načini sankcionisanja sukoba interesa“, „Naša iskustva sa primerima sukoba interesa“, „Utvrdjivanje postojanja sukoba interesa“, „Zloupotreba instituta sukoba interesa“ i sl;
- b) preciziranje i konkretizacija zakonskih normi o sukobu interesa i njegovom utvrđivanju – „Da li se obrazac obaveštenja za organe u kojima funkcioner vrši funkciju dostavlja i za članove upravnog odbora, koji funkciju vrše bez novčane naknade“, „Forma internog akta koji reguliše sukob interesa“, „Ovajlanje delatnosti za vreme vršenja javne funkcije, kao i preciznije definisanje zabrane zasnivanja radnog odnosa dve godine po prestanku javne funkcije“, „Prekršaji i krivična dela koje čine lica koja su u sukobu interesa, odnosno korišćenjem interesa“ i sl;
- c) preciziranje i konkretizacija zakonskih normi u odnosu na pojedine delove (profesije) javnog sektora i određene oblasti načina funkcionisanja javne vlasti – „Sukob interesa sa stanovišta Zakona o javnim nabavkama“, „U postupku javnih nabavki, potpisivanje izjave od strane članova komisije istovremeno sa donošenjem odluke o pokretanju postupka“, „Specifične

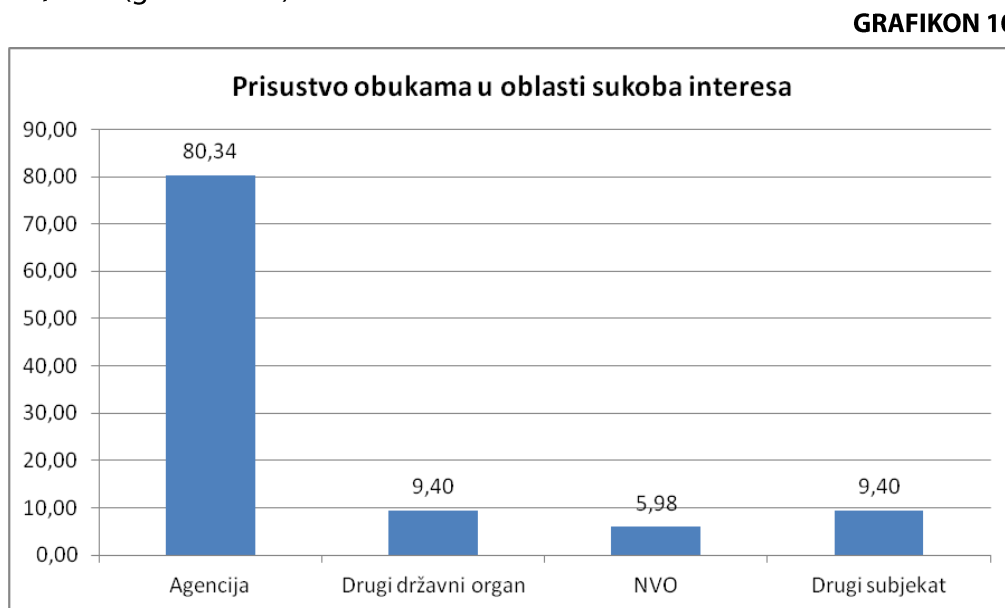
„mogućnosti za nastanak i sprečavanje sukoba interesa na fakultetima i univerzitetima“, „Sve što je u vezi prosvete i obrazovanja, od zaposlenih do učenika“, „Imenovanje zaposlenih u organima lokalne samouprave u radna tela, školske i nadzorne odbore“, „Primena propisa na lokalnom nivou“, „Sukob interesa u lokalnoj samoupravi“ i sl; i

d) međunarodna (uporedna) iskustva – „Mere koje se izriču zbog povrede zakona u EU“, „Kako je u drugim zemljama (pre svega u zemljama u regionu) regulisano pitanje sukoba interesa državnih službenika i ostalih zaposlenih u državnim organima i koje su sankcije kada se utvrdi postojanje sukoba interesa“.

Značajan broj predstavnika organa javne vlasti, njih **79%**, nije pohađao nikakve obuke u oblasti sukoba interesa, nasuprot **21%** onih koji su prisustvovali nekom vidu edukacija (grafikon 9).

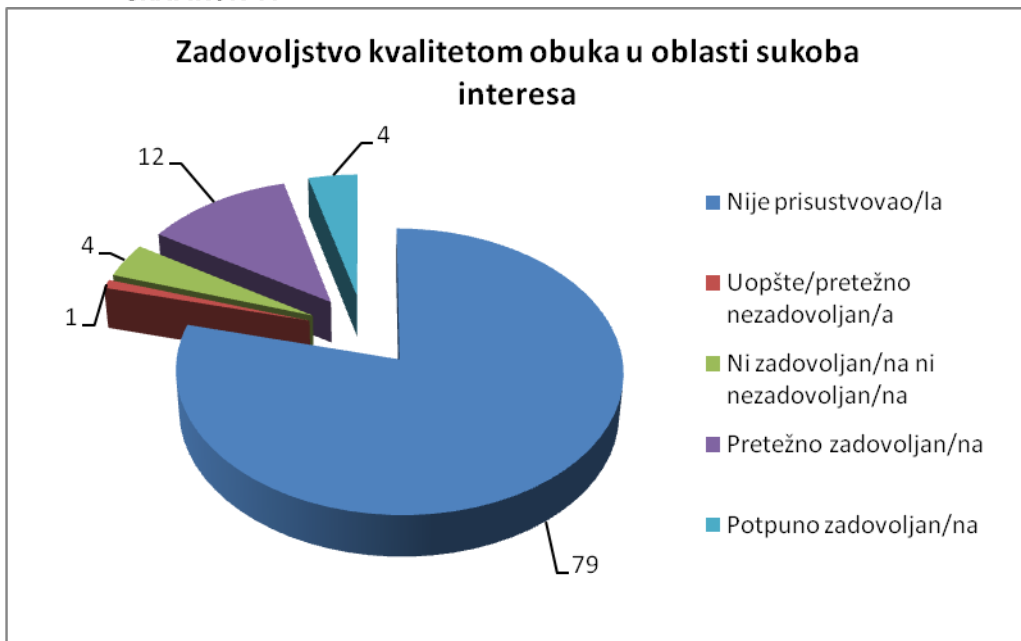
Od ukupnog broja ispitanika koji su izjavili da su pohađali obuku, ubedljivo je najveći broj onih koji su naveli da je edukativni događaj organizovala Agencija za borbu protiv korupcije – **80,34%**, podjednak je broj onih koji su prisustvovali obukama u organizaciji drugog državnog organa – **9,40%** ili nekog drugog subjekta (na primer lokalne samouprave i sl.) – **9,40%**, dok je najmanji broj izjavio da je prisustvovao obukama koje su organizovala udruženja – **5,98%** (grafikon 10).

Prilikom davanja odgovora na ovo pitanje, ispitanici su imali opciju višestrukog izbora (izbor više od jednog ponuđenog odgovora), pa je zbog toga u ovom slučaju ukupan zbir datih odgovora u procentima veći od 100%.

Među ispitanicima koji su pohađali obuke u oblasti sukoba interesa, najveći je broj onih koji su pretežno ili potpuno zadovoljni obezbeđenim kvalitetom edukacija. Ipak, ovaj rezultat bi se mogao tumačiti i kao posledica situacije u kojoj su ovakve vrste edukacija izrazito retke, pa su ispitanici spremni da budu manje kritični prema bilo kakvom forumu u okviru kojeg bi mogli da dođu do korisnih i upotrebljivih informacija.

GRAFIKON 11

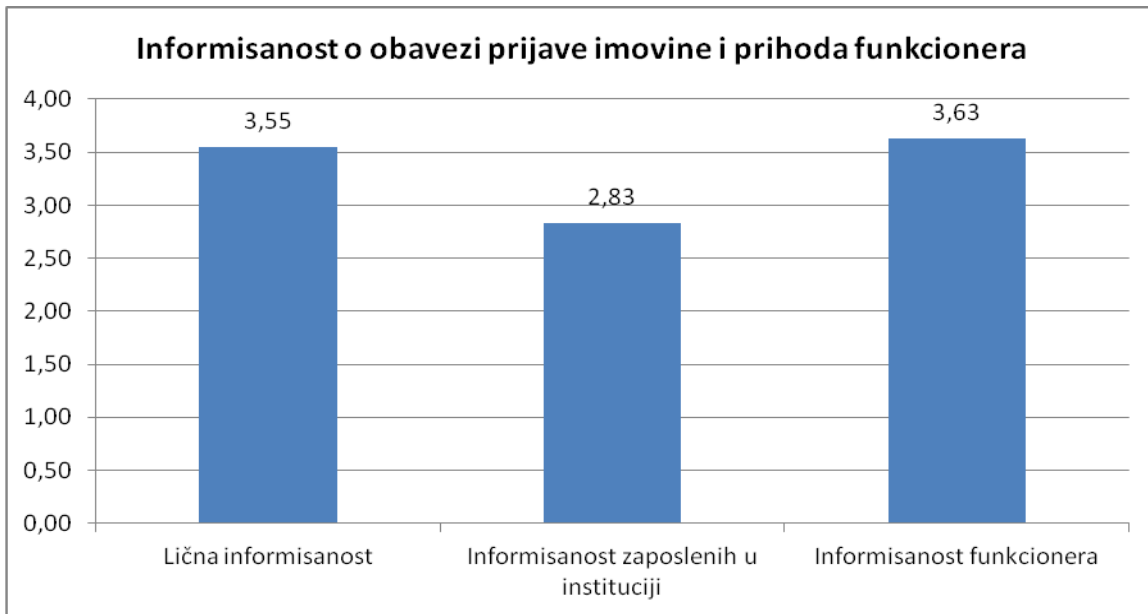

4. Prijava imovine i prihoda funkcionera

4.1 Postojeće stanje – stepen informisanosti o propisima iz oblasti prijave imovine i prihoda funkcionera

Drugi deo upitnika o materiji prijave imovine i prihoda funkcionera pratio je logički okvir prvog dela, u kome je obrađena oblast sukoba interesa. Kao i prilikom (samo)procenjivanja kod sukoba interesa, i u ovom slučaju su ispitanici na identičan način rangirali ciljne grupe lica (sebe, druge kolege i javne funkcionere) sa stanovišta opšte informisanosti o prijavi imovine i prihoda. Takođe, i nominalne vrednosti prosečnih ocena su skoro istovetne ocenama datim za oblast sukoba interesa: najveća prosečna ocena data je javnim funkcionerima – **3,63**, ocena sopstvene informisanosti iznosi **3,55**, dok su zaposleni u organima javne vlasti ocenjeni sa **2,83**.

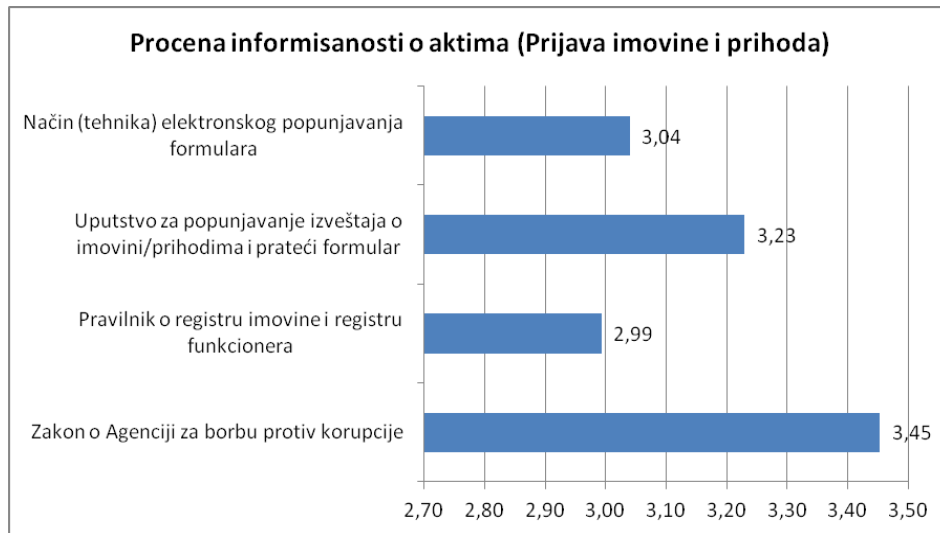
GRAFIKON 12

Od predstavnika organa javne vlasti je, potom, traženo da ocenama na skali od 1 do 5 (gde 1 predstavlja potpuno odsustvo, a 5 veoma dobru informisanost) rangiraju sopstveno znanje o konkretnim aktima opšteg karaktera i pojedinačnim elementima kojima je regulisana obaveza prijave imovine i prihoda javnih funkcionera. Odgovori su pokazali da su ispitanici najmanje informisani kada je u pitanju Pravilnik o registru imovine i registru funkcionera – **2,99** i način elektronskog popunjavanja formulara – **3,04**; najbolji stepen informisanosti postoji u slučaju poznavanja relevantnih odredbi Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije – **3,45** i Uputstva za popunjavanje izveštaja o imovini/prihodima i pratećih formulara – **3,23**. Raspodela odgovora ispitanika, međutim, ukazuje da okvirno trećina njih nije upoznata ili je slabo upoznata sa podzakonskim aktima (to se, prevashodno, odnosi na Uputstvo i način popunjavanja obrazaca)

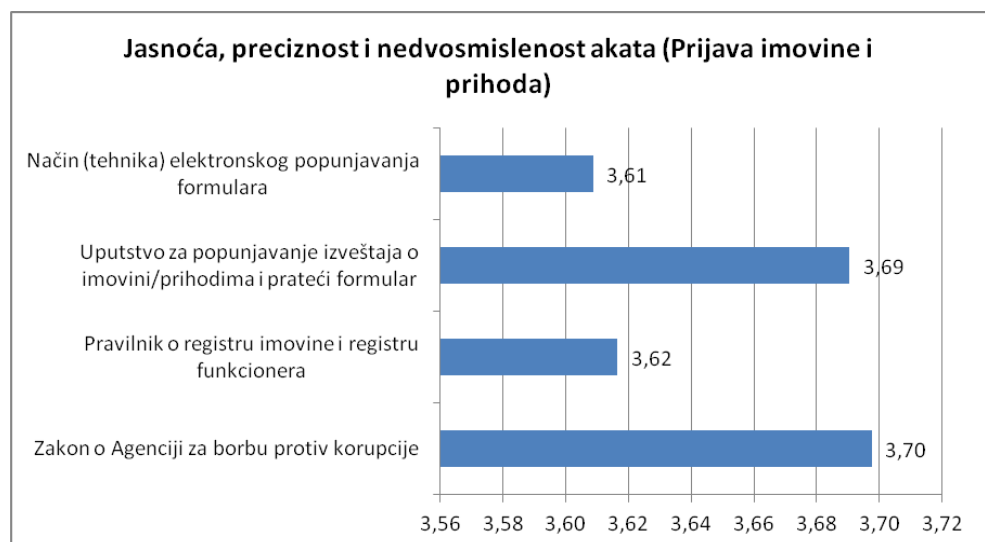
koji su veoma bitni za „oživotvorenje“ apstraktnih i opštih zakonskih normi. Ova okolnost bi, ujedno, mogla biti i važna smernica prilikom osmišljavanja sadržine budućih obuka.

GRAFIKON 13

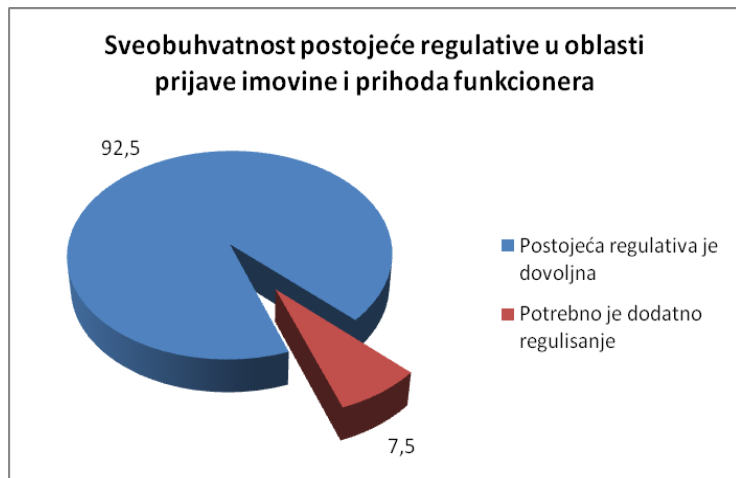

Prethodni nalaz potvrđuju i odgovori na naredno pitanje kojima su predstavnici organa javne vlasti izrazili stav o jasnoći, preciznosti i nedvosmislenosti pomenutih akata i elemenata u okviru materije prijave imovine i prihoda. Naime, i u ovom slučaju se ispostavlja da podzakonski akti i način na koji se, u realnom životu, opredmećuje obaveza prijavljivanja imovine i prihoda predstavljaju svojevrsnu „crnu kutiju“ za ispitanike. Kao najjasniji i najprecizniji akt identifikovan je Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije (prosečna ocena **3,70**), potom Uputstvo za popunjavanje izveštaja o imovini i prihodima (**3,69**), dok Pravilnik o registru imovine i registru funkcionera (**3,62**) i način elektronskog popunjavanja formulara (**3,61**) pred ispitanike postavljaju najviše nedoumica.

GRAFIKON 14

GRAFIKON 15

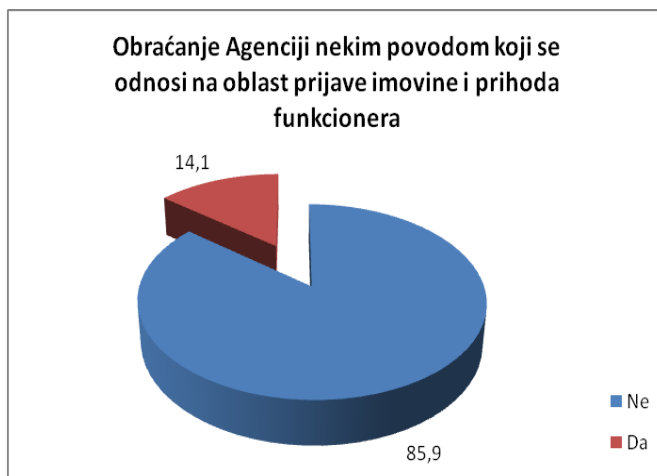

I u ovoj situaciji dominantan broj predstavnika organa javne vlasti smatra da je postojeća regulativa u oblasti prijave imovine i prihoda funkcionera dovoljna i sveobuhvatna – **92,5%**, dok samo **7,5%** ima drugačiji stav. Međutim, predlozi onih koji su izrazili potrebu za dodatnim regulisanjem ukazuju da su nedoumice sa kojima se suočavaju temeljnog karaktera. Ti predlozi se mogu grupisati na sledeći način:

- a) pojam, priroda i domen primene instituta prijave imovine i prihoda – „Jasnija definicija funkcije i kruga povezanih lica“, „Svojinsko pravni odnosi, povezana lica, promet dobara – sticanje i otuđenje“, i sl;
- b) podzakonska regulativa kojom bi se precizirale i konkretizovale zakonske norme o prijavljivanju prihoda i imovine – „Dodatna uputstva“, „Konkretnija uputstva za rad“, „Obavezna uputstva, jasna i precizna, kako u odnosu na funkcionere, tako i u vezi sa radom organa kontrole, u okviru postojećih oblasti“, „Precizirati“, „Preciznija objašnjenja“, „Uputstva prijave imovine za vreme trajanja funkcije“, „Uputstvo za popunjavanje pojednostaviti, kao i elektronsko popunjavanje“, i sl;
- c) unapređivanje mehanizama kontrole i sankcionisanja – „Pojačati kaznene odredbe i primenjivati ih“, „Veća kontrola izveštaja“, „Kontrola i funkcionisanje brže, efikasnije i transparentnije“, „Trebalo bi dopuniti postojeću regulativu praktičnim mehanizmima provere imovine, dakle ne samo iznosa (sveobuhvatnost, pokretna i nepokretna) već i porekla (nevezano za krivično delo kada se ispituje po službenoj dužnosti). Takođe, treba pooštriti regulativu koja se tiče otvaranja *offshore* računa fizičkih i pravnih lica kako bi se preventivno delovalo i treba stvoriti funkcionalne mehanizme kojima bi se na uprošćen način stvorio pravni osnov za konfiskaciju takvog novca...“ i sl; i
- d) preciziranje i konkretizacija zakonskih normi u odnosu na pojedine delove (profesije) javnog sektora i određene tipove funkcionera – „Donošenje posebnog i jedinstvenog pravilnika na nivou države za regulisanje materije i procedure prijave imovine i prihoda članova školskog odbora kao organa upravljanja u obrazovnim ustanovama“, „Jasno uređenje obaveza funkcionera u v.d. stanju i zamenika“, „Razgraničiti obaveze u organima vlasti i institucijama kulture...“.

Predstavnici organa javne vlasti su se obraćali Agenciji zbog pitanja u vezi sa prijavom imovine i prihoda nešto češće nego u slučajevima koji su imali veze sa sukobom interesa. Razlozi obraćanja mogli bi se grupisati u sledeće kategorije:

GRAFIKON 16

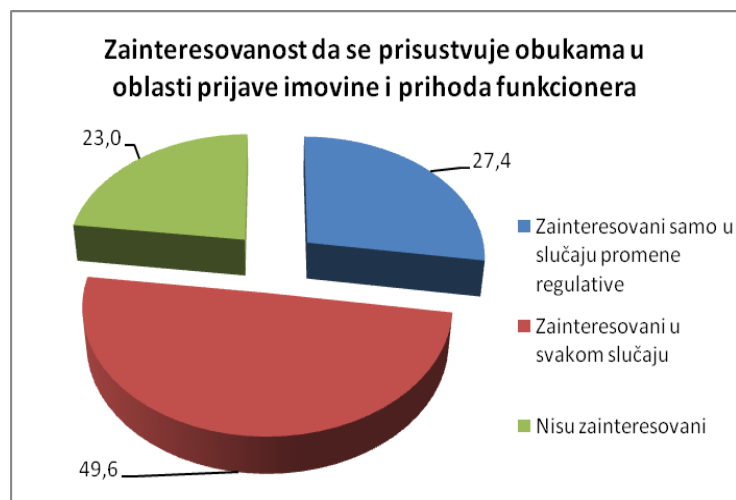
a) najčešći razlozi su se odnosili na prijavljivanje imovine, odnosno promena u prijavljenom stanju različitih kategorija funkcionera – „Prijava imovine direktora i članova UO“, „Prijava imovine svih sudija...“, i sl;

b) problemi u vezi sa načinom (tehnikom) prijavljivanja imovine – „Razlog obraćanja je bio mehaničke prirode – unošenje podataka u formular“, „Tehnička pitanja u vezi sa dostavljanjem prijave imovine“, „U vezi tehnike popunjavanja (u elektronskoj formi) i slanja obrasca, a koja je komplikovana“ i sl; i

c) traženje mišljenja i zahtevi za tumačenje zakona – „Traženje mišljenja“, „Razjašnjenje nedoumica u vezi sa prijavljivanjem imovine...“, „Pitanja u vezi sa rokovima za postupanje“, „Zahtev za tumačenje odredbi Zakona, povodom obaveze prijavljivanja imovine od strane direktora organizacionih jedinica RFZO“.

4.2 Potrebe za obukama u oblasti prijave imovine i prihoda

GRAFIKON 17

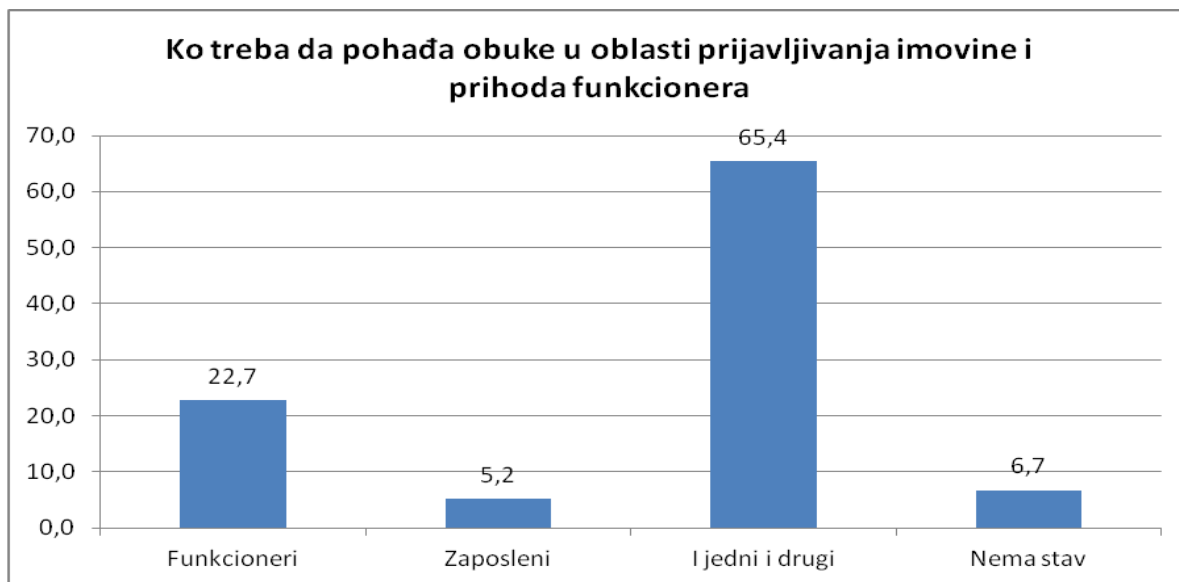
Iako u manjem obimu nego što je to bio slučaj u oblasti sukoba interesa, ispitanici su, i u vezi sa tematikom prijave imovine i prihoda, većinski iskazali zainteresovanost da prisustvuju nekom vidu edukacije: ukupno je 77% njih imalo pozitivan stav prema obukama, dok preostalih 23% nije pokazalo interesovanje. Od ispitanika sa pozitivnim stavom prema edukacijama, 49,6% je zainteresovano da ih pohađa bez obzira na eventualnu promenu regulative, a 27,4% je

spremno da se obučava samo u slučaju stupanja novih pravila na snagu.

Sudeći po odgovorima ispitanika, obuku u oblasti prijave imovine i prihoda funkcionera podjednako treba da pohađaju i zaposleni u organima javne vlasti, kao i izabrana, postavljena i imenovana lica – takvo mišljenje zastupa 65,4% učesnika ankete. Istovremeno, da funkcioneri

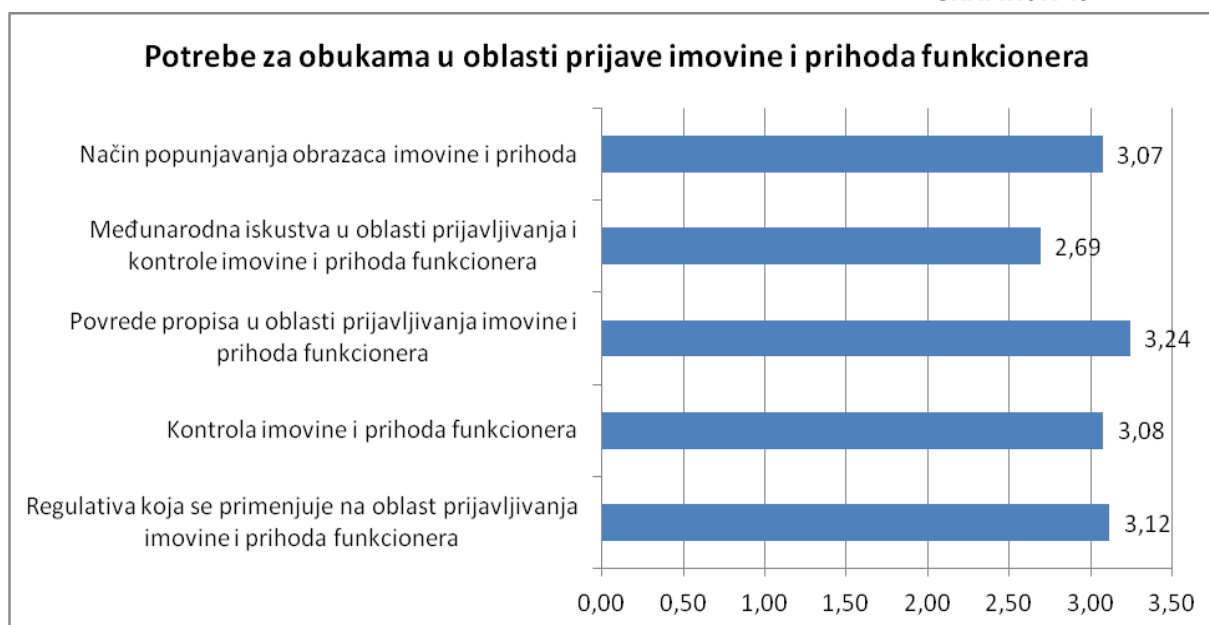
treba da budu isključiva ciljna grupa ovakvih edukacija smatra **22,7%** predstavnika organa javne vlasti, dok **5,2%** smatra da bi obuke trebalo da budu rezervisane jedino za zaposlene.

GRAFIKON 18

Što se tiče tema potencijalnih obuka, najveći broj ispitanika je zainteresovan da sazna više o povredama propisa u oblasti prijavljivanja imovine i prihoda (prosečna ocena **3,24**), zatim o regulativi koja se primenjuje u ovoj oblasti (**3,12**), kontroli imovine i prihoda (**3,08**), načinu popunjavanja obrasca imovine i prihoda (**3,07**) i, konačno, međunarodnim iskustvima u oblasti prijavljivanja i kontrole imovine i prihoda funkcionera (**2,69**).

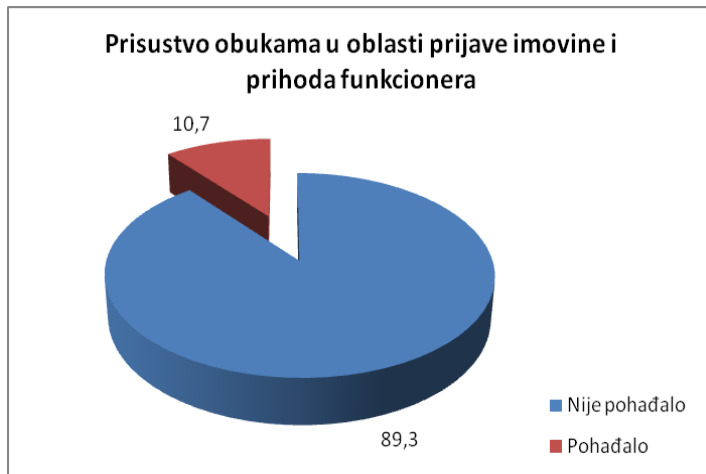
GRAFIKON 19

Učesnici ankete su imali mogućnost i da nominuju dodatne teme/dileme o kojima bi želeli da budu informisani na obukama o prijavi imovine i prihoda. Odgovori bi se, na načelnom nivou, mogli grupisati na sledeći način:

- a) predlozi koji se odnose na „supstancu“ prijave imovine i prihoda – „Jasno definisanje pojma funkcioner“, „Povrede propisa u oblasti prijavljivanja imovine i prihoda funkcionera“, i sl;
- b) predlozi koji se odnose na konkretizaciju i primenu zakonskih odredbi – „Izrada pojedinačnih procedura ili opštih akata u ustanovi, kojima bi se regulisao način prijema i evidencije poklona“, „Registar imovine, odnosno brisanje otuđene imovine koja je prijavljivana“, „Kako obavezati funkcionere da prikažu prave-stvarne, a ne pojedinačne ili parcijalne prihode“, i sl;
- c) predlozi koji se odnose na koordinaciju i saradnju sa drugim subjektima – „Vrste baza podataka Agencije, raspoloživi podaci i mogućnosti razmene sa drugim državnim organima u cilju sprečavanja i borbe protiv kriminala“ i sl.

GRAFIKON 20

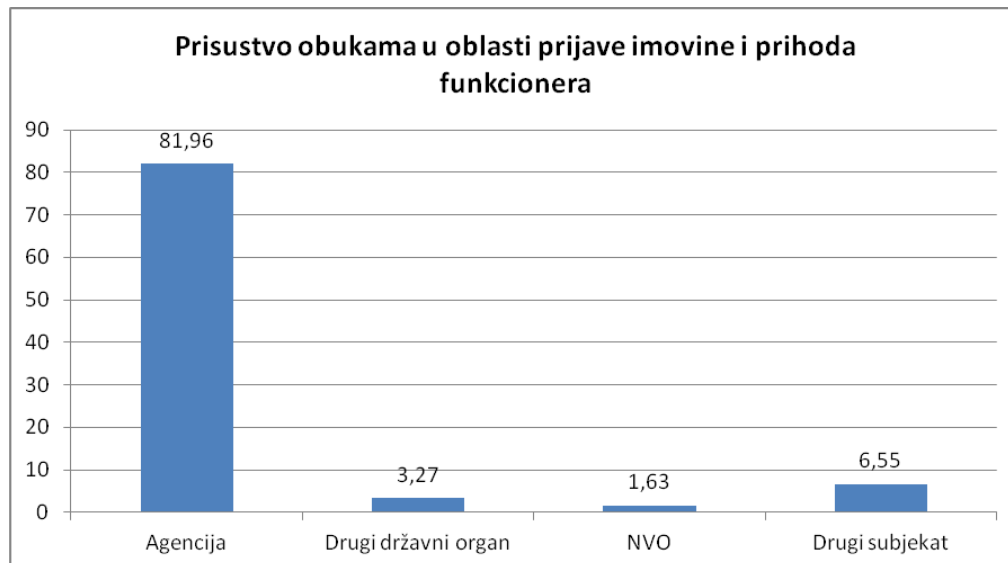

Neku vrstu obuke o prijavi imovine i prihoda pohađalo je, čak, manje ispitanika nego što je to bio slučaj sa oblašću sukoba interesa – tek svaki deseti, dok je približno **90%** njih izjavilo da nikada nije bilo u prilici da se o ovim temama edukuje (grafikon 20).

Od ukupnog broja onih koji su prošli neki vid obuke (10,7%), i na ovom mestu je ubedljiva većina predstavnika organa javne vlasti izjavila da je pohađala edukativne događaje koje je organizovala Agencija za borbu protiv korupcije – njih **81,96%**, dok je na obukama drugih subjekata (na primer, lokalnih samouprava, međunarodnih organizacija i tela i sl.) učestvovalo **6,55%**, drugih državnih organa **3,27%**, a nevladinih organizacija **1,63%** (grafikon 21).

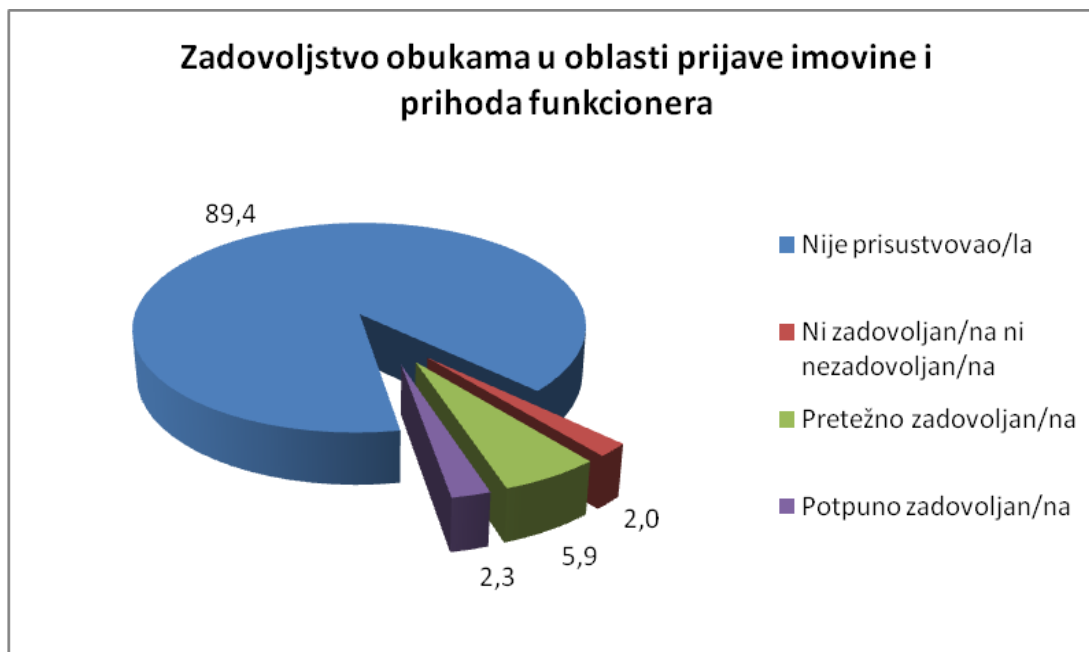
GRAFIKON 21

Prilikom davanja odgovora na ovo pitanje, ispitanici su imali opciju višestrukog izbora (izbor više od jednog ponuđenog odgovora), pa je zbog toga u ovom slučaju ukupan zbir datih odgovora u procentima veći od 100%.

Među ispitanicima koji su pohađali obuke u oblasti prijave imovine i prihoda funkcionera, dominiraju oni koji su pretežno ili potpuno zadovoljni obezbeđenim kvalitetom edukacije.

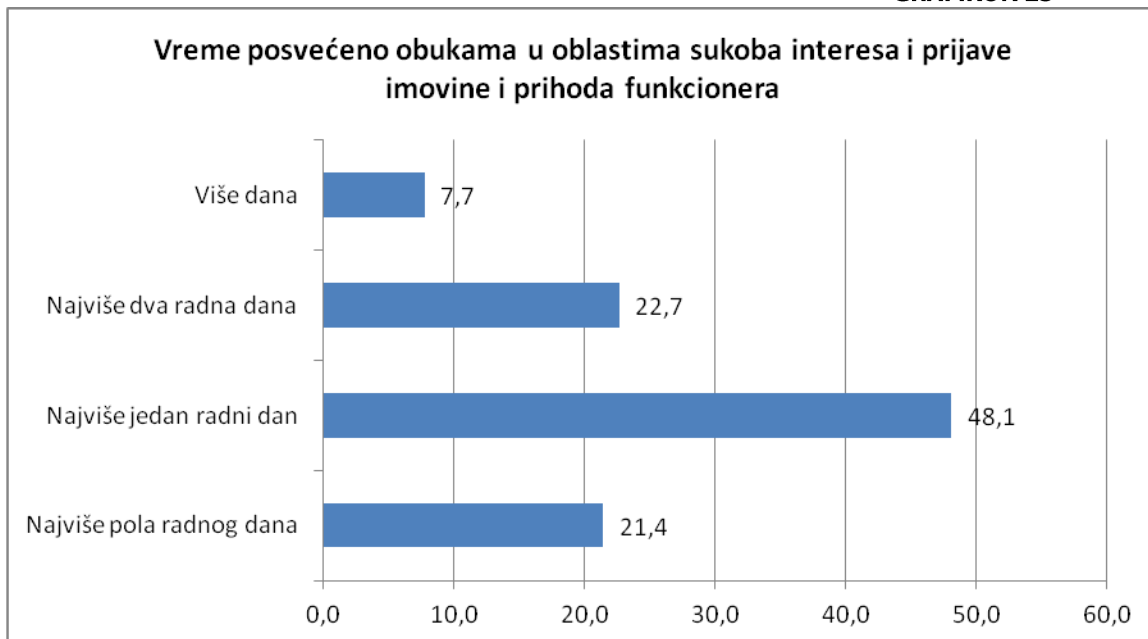
GRAFIKON 22

5. Format obuka u oblasti prevencije sukoba interesa i prijave imovine i prihoda funkcionera

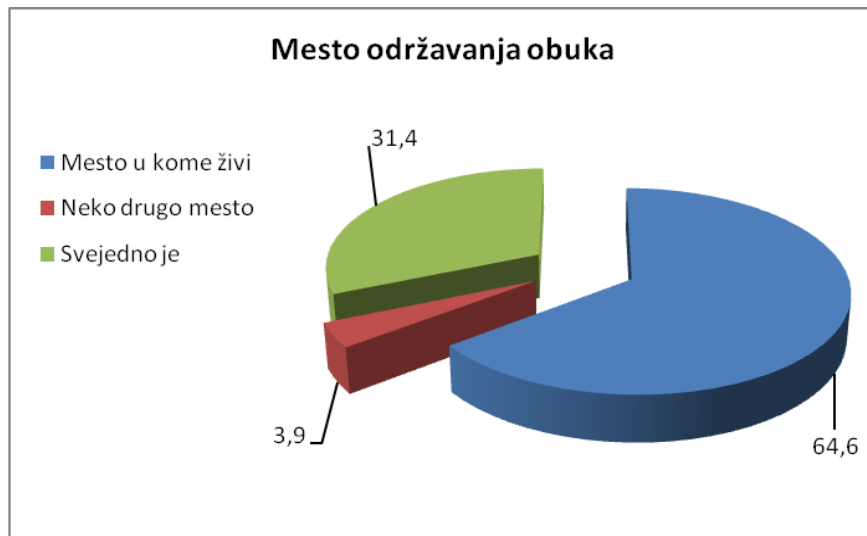
Jedan od ciljeva analize je i da utvrdi kakav bi format budućih obuka mogao biti delotvoran i prilagođen iskazanim potrebama ciljne grupe, a samim tim i da pruži naznake u vezi sa potrebnim resursima za sprovođenje edukacija. Uvodno pitanje odnosilo se na dužinu trajanja edukativnog događaja kako bi, po mišljenju ispitanika, na primeren i kvalitetan način bile obrađene materije sukoba interesa i prijave imovine i prihoda. Odgovori na ovo pitanje, osim direktnih, praktičnih informacija o trajanju forme obuke i sa time povezanih resursa, daje i indirektno informacije o dva potencijalno važna elementa za one koji planiraju obuku: a) percepcija kompleksnosti materije je direktno proporcionalna percepciji dužine trajanja edukativnog događaja (što je materija percipirana kao teža za razumevanje, to je veća i sklonost ispitanika za produžavanjem edukacije); b) intenzitet potrebe da se ovlada određenim znanjima/veštinama je direktno proporcionalan percepciji dužine trajanja edukacije (sa jačom potrebom ispitanika da ovlada određenim znanjima/veštinama raste sklonost da se edukaciji pripiše duže trajanje). Najveći broj ispitanika je, u ovom slučaju, izjavio da za obuke u relevantnim oblastima ne bi trebalo izdvajati više od jednog dana – 48,1%. Onim ispitanicima koji su smatrali da bi edukacija trebalo da traje više dana, data je mogućnost da sami odrede za to adekvatnu količinu vremena. Dati odgovori se mogu klasifikovati na one koji su sadržali kvantifikovane elemente (trajanje obuke je vezano za određeni broj dana, koji se kretao od 3 do 7) i one koji su dužinu obuke vezivali za kvalitativne elemente („Koliko god je neophodno za takvu vrstu obuke“, „Koliko je potrebno za kvalitetnu edukaciju“).

GRAFIKON 23

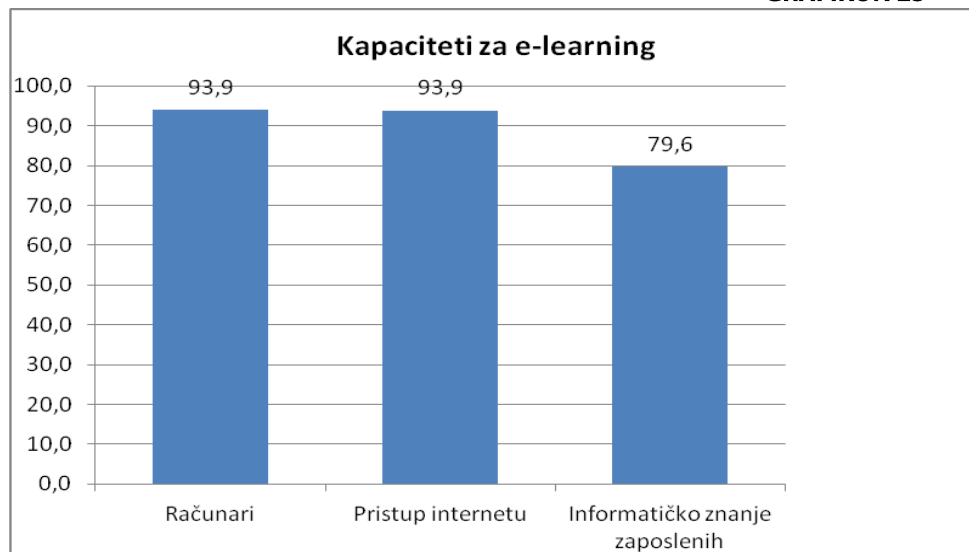
Pretežan broj ispitanika spreman je da pohađa obuku ako je ona organizovana u mestu u kome živi – **64,6%**, dok za **31,4%** mesto održavanja edukativnog događaja nije presudno. Samo **3,9%** ispitanika je izrazilo želju da prisustvuje obukama jedino u slučajevima da one budu organizovane u mestima u kojima ne žive. I ove informacije mogu biti značajne za planiranje budućih obuka.

GRAFIKON 24

Od ponuđenih edukativnih formi,⁶ za ispitanike su najprihvatljiviji klasično (*ex cathedra*) predavanje – **33%**, trening – **29%** i seminar – **23%**. Za učenje putem interneta (*e-learning*) opredelilo se 13% predstavnika organa javne vlasti, a za individualno učenje 2%. Od onih koji su se odlučili za formu učenja „na daljinu“, skoro **94%** je izjavilo da organi u kojima rade poseduju neophodnu opremu (računare i odgovarajuću internet konekciju), dok je nivo informatičkog znanja zaposlenih bio podvrgnut većim nedoumicama.

GRAFIKON 25

⁶ Svaki ispitanik je imao mogućnost da izabere dve forme edukacije.

6. Preporuke

Anketom koja je sprovedena među predstavnicima organa javne vlasti ustanovljeno je da postoji nemali prostor za unapređenje postojećeg nivoa znanja i svesti kada su u pitanju oblasti prevencije sukoba interesa i prijave imovine i prihoda funkcionera. Da podsetimo, ovakav presek stanja postoji u uslovima kada su relevantna pravna pravila na snazi najmanje 4 godine (Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije je počeo da se primenjuje početkom 2010. godine, dok su neki drugi propisi – na primer Zakon o državnim službenicima – na snazi, čak, i duže). U trenutku kada (i ako) nova regulativa o sukobu interesa i prijavi imovine i prihoda bude stupila na snagu, razlozi da se obuke sprovedu biće još jači.

Na ovom mestu su navedene preporuke, koje su se iskristalisale tokom procesa sprovođenja analize potreba.

6.1 Preporuke koje se odnose na materiju prevencije sukoba interesa

- a) Iako i funkcioneri predstavljaju značajnu ciljnu grupu budućih edukacija, akcenat bi trebalo staviti na „obične“ javne službenike, s obzirom da su, prema postojećem stanju stvari, mogućnosti da se i oni nađu u zoni, u kojoj njihov privatni interes ostavlja srazmerne reperkusije na javni, ostale izvan regulatornog fokusa, pa samim tim i fokusa opšte svesti javnosti;
- b) U kurikulum obuka trebalo bi uključiti teme koje obrađuju: pojam, prirodu i strukturu instituta sukoba interesa; načine prepoznavanja i otkrivanja sukoba interesa; povrede propisa o sukobu interesa i načine regulisanja sukoba interesa;
- c) Iako nije u pitanju materija koja bi *par excellence* bila podobna za predmet edukacija, obuke bi, u nekoj formi, trebalo da obrade pitanja na koje načine je moguće apstraktne zakonske norme konkretizovati i prilagoditi realnim životnim situacijama.

6.2 Preporuke koje se odnose na materiju prijave imovine i prihoda

- a) Imajući u vidu da je iskazan relativno visok nivo informisanosti o obavezama koje proističu iz opštih zakonskih normi, obuke bi trebalo usmeriti na operativne dokumente i tehnike kojima se ispunjavaju obaveze prijave imovine i prihoda;
- b) U kurikulum obuka bi, takođe, trebalo uključiti teme koje obrađuju: povrede propisa iz oblasti prijave imovine i prihoda; regulativu koja se odnosi na obavezu prijave imovine i prihoda; načine kontrole prijave imovine i prihoda i pojmove najznačajnijih instituta u oblasti prijave

imovine i prihoda;

- c) Iako nije u pitanju materija koja bi *par excellence* bila podobna za predmet edukacija, obuke bi, u nekoj formi, trebalo da obrade pitanja konkretizacije opštih zakonskih normi kroz izradu pojedinačnih procedura i koordinacije i saradnje sa drugim subjektima.

6.3 Preporuke koje se odnose na format edukativnih događaja

- a) Sa stanovišta iskazanih potreba najviše izgleda za prihvatljivost imaju edukacije organizovane u oblicima koje podrazumevaju upotrebu potpuno različitih tehnika: predavanje (klasično predstavljanje određene teme, sa pitanjima i odgovorima) i trening (interaktivna forma sa radionicama i praktičnim rešavanjem slučajeva);
- b) Imajući u vidu da Akcioni plan predviđa identifikovanje potreba, zainteresovanosti i mogućnosti za sprovođenje obuka za koje je potrebna nabavka dodatne opreme (a što su, pre svega, e-obuke), važno je konstatovati da je analizom potreba iskazana relativno niska zainteresovanost za ovu vrstu obuka (13%). Sa druge strane, ne bi trebalo smetnuti sa uma da izvođenje neposrednih edukacija s ovako velikom ciljnom grupom, kakva su zaposleni u javnom sektoru, predstavlja poduhvat „epskih razmera“, koji iziskuje ogromnu količinu resursa i visoko razvijene kapacitete, kakvima raspolaže retko koji subjekat (bilo javnog, bilo privatnog karaktera). Kada se problem posmatra iz ove perspektive, korišćenje e-obuka ne bi trebalo olako odbacivati. Na trenutnom nivou tehnološkog razvoja, to je alat koji omogućuje pristup znanju velikom broju korisnika uz relativno niske troškove i u kratkom vremenskom periodu. Imajući u vidu činjenicu da je život savremenog čoveka presudno povezan sa e-tehnologijom, nije nerazumno pretpostaviti da će prethodno navedeni, konzervativni stavovi ispitanika iz ove ankete, o upotrebi interneta u procesu učenja, ubrzo postati stvar prošlosti. S tim u vezi, međutim, trebalo bi voditi računa o tome da se u slučaju takvog razvoja situacije izvrše neophodne pripreme i "pred-obuke" o načinu na koji se vrše e-obuke;
- c) Istovremeno, iako ne predstavljaju ni prosečno zastupljenu formu sa stanovišta broja pristalica u javnom sektoru, anketa je pokazala da edukacije uz upotrebu interneta imaju određeni potencijal, a da oni organi, čiji su predstavnici izrazili potrebu da se na ovakav način obrazuju, raspolažu neophodnim resursima da ispune tehničke zahteve ovakvih obuka;
- d) Sa stanovišta mesta održavanja, trebalo bi imati u vidu preferenciju najvećeg broja ispitanika da pohađaju obuke koje se održavaju u mestu u kome žive ili, barem, u njegovoj blizini.